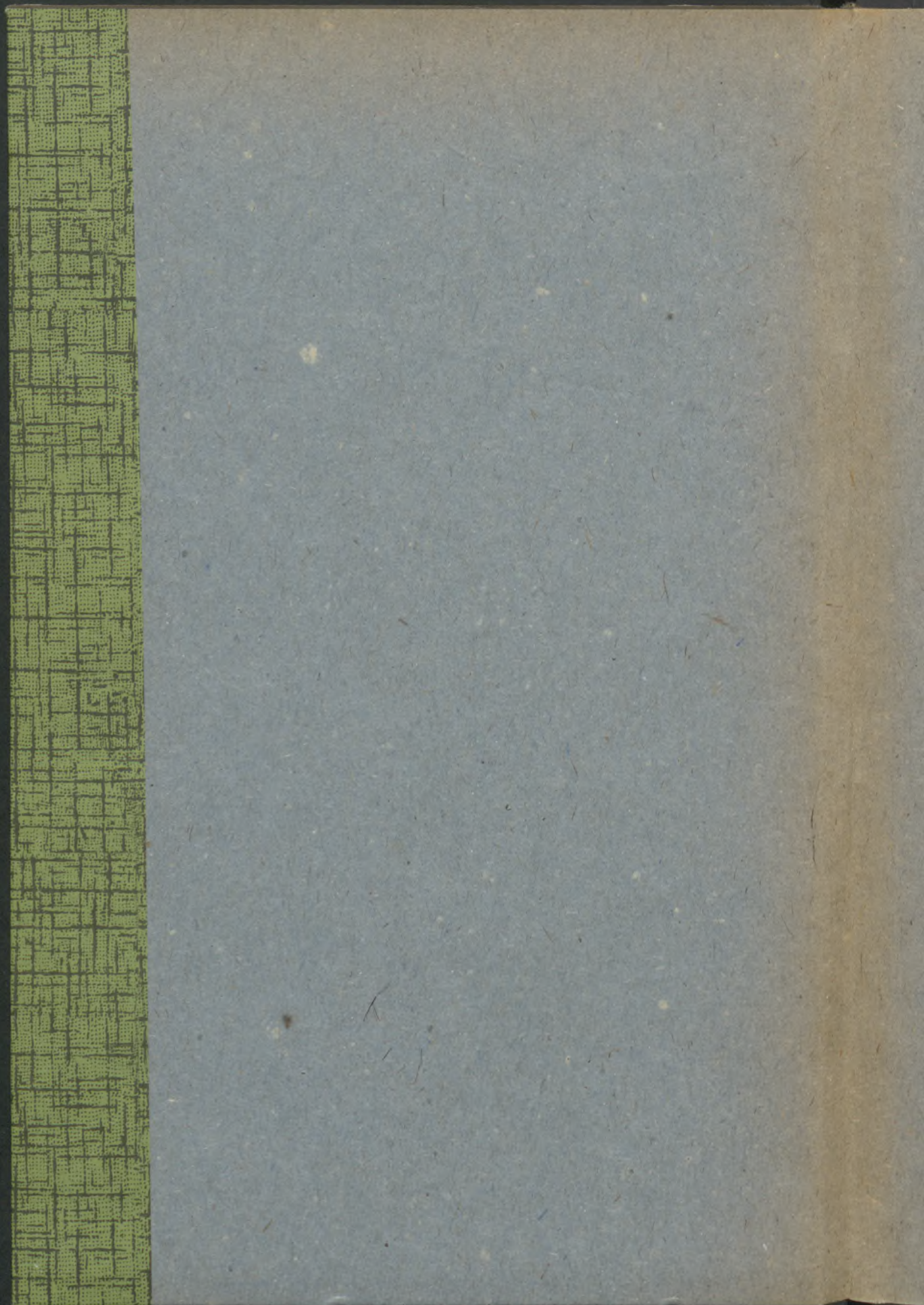
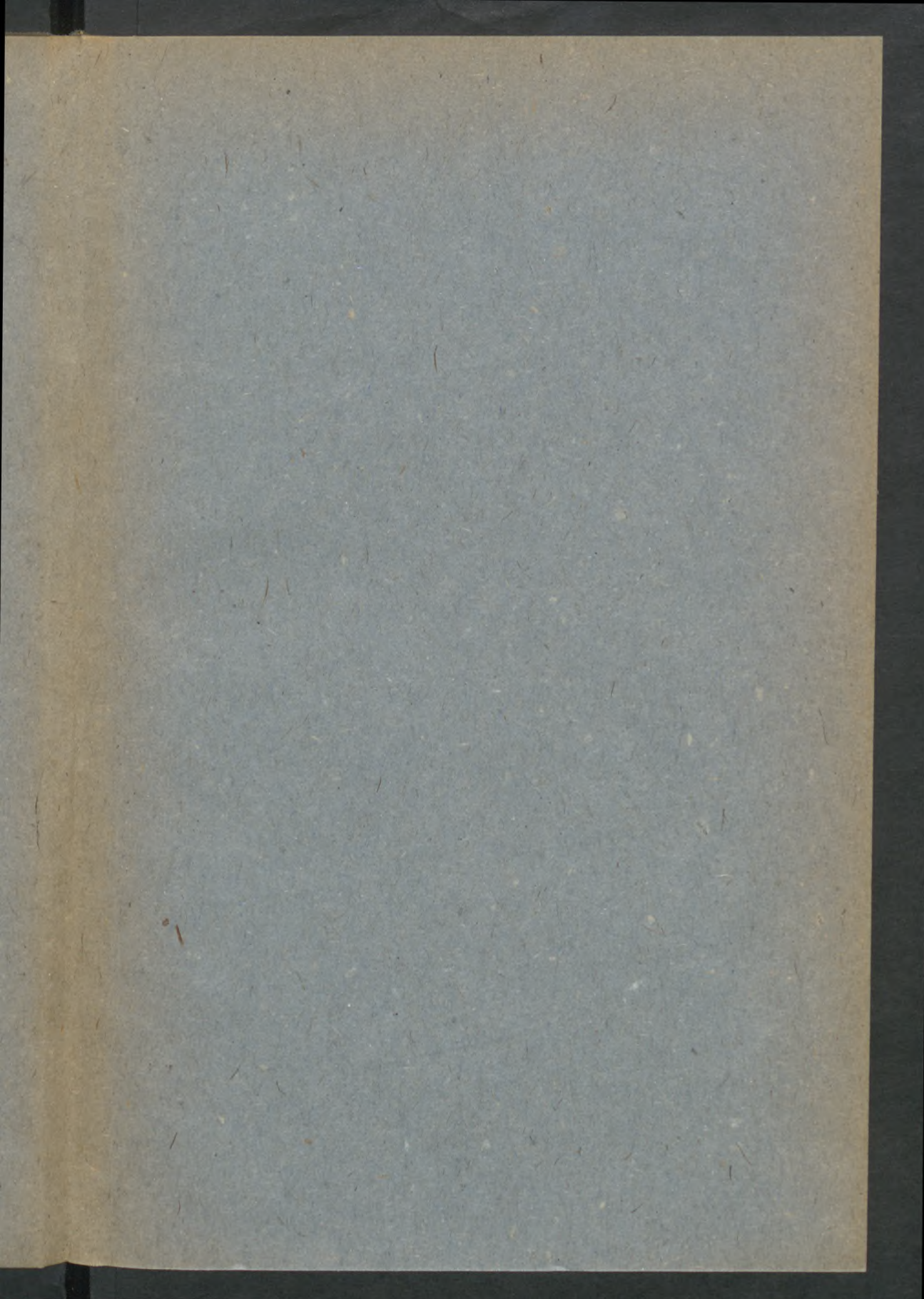

288.524

ZK

.....

288524

28

AZ ESZME ÉS AZ IGAZSÁG.

*

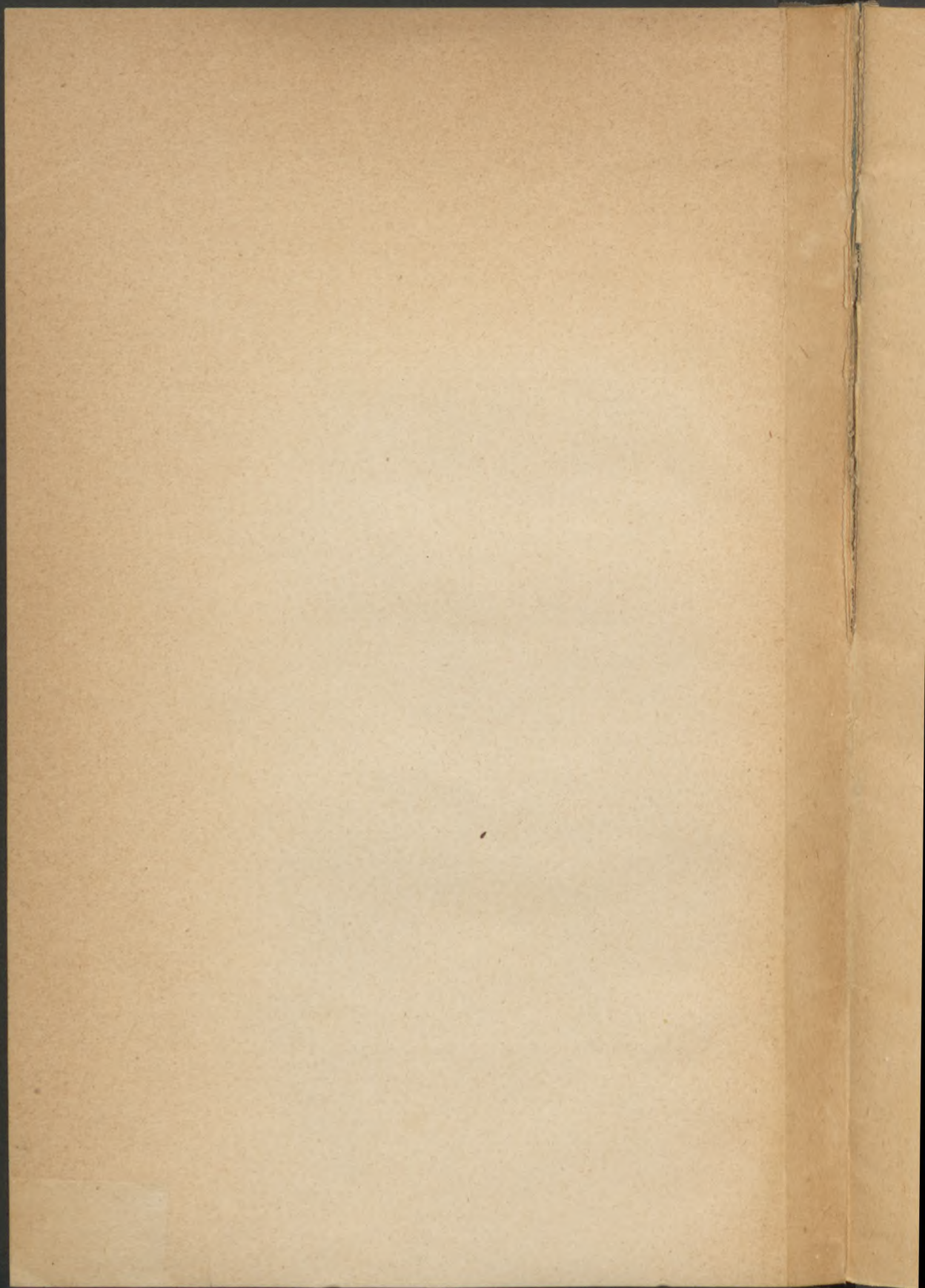
IRTA

DR. FITOS VILMOS.

KÜLÖNLÉNYOMAT A M. T. AKADÉMIA „ATHENAEUM” CZ. FOLYÓIRATÁBÓL.

BUDAPEST,

HORNYÁNSZKY VIKTOR OS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA
1906.

AZ ESZME ÉS AZ IGAZSÁG.

IRTA

DR. FITOS VILMOS.

BUDAPEST,

HORNÝÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1906.

PH 27.
565

KÜLÖNLÉNYOMAT A M. T. AKADÉMIA „ATHENAEUM” CZ. FOLYÓIRATÁBÓL.

288524

N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
Könyvtári Kivételnapló
916 av 656. sz.

Az eszme és az igazság.

Mindazt, a mit létnek nevezünk, a concret jelenségek világa tárja elénk. E jelenségek száma végtelen. Valamennyiöket egyenként, külön-külön egyidejűleg felfogni, elgondolni, emlékezetben tartani nem lehetséges.

Az emberi elme minden időben törekedett valamely rendező elv megismerésére, mely által a jelenségvilág különböző egyedei kisebb-nagyobb mértékben összesíttessenek, együtt gondolhatók legyenek.

A ki a concret lét valamennyi jelenségét egyetlen tételben összefoglalva gondolni képes, az a létező világot nem ugyan teljességében, de a maga összességében, egységében fogta fel.

A concret jelenségek bizonyos csoportjának, körének, egy tételben való összefoglalása pedig nem egyéb, mint megállapítása valamely igazságnak.

Az igazság legfőbb postulátuma és kriteriuma tehát abban áll, hogy az azt kifejező ítélet megfeleljen a jelenségek azon körének, amelyre vonatkozik.

A logikai ítéletben kifejezett igazság, mint különböző concret jelenségeket megegyező sajátásaiknál fogva összefoglaló, összegező elv, az emberi szellem egyetemes megnyilatkozása. Fölismerése az emberi értelem képessége, s a megismerésnek legfőbb feltétele, postulátuma.

Ezzel szemben minden sceptikus és nihilistikus tétel petitio principii-t foglal magában. A ki az emberi szellem egyetemes meg-

nyilatkozásának lehetőségét tagadja s mégis azt kívánja, hogy szavai komolyan vétessenek, az nem gondolja meg, hogy a tudományra vonatkozólag bármely a tudomány terrenumán kívül eső állásponttól semmit sem mondhatunk, a minék ismeret-értéket lehetne tulajdonítani.

A tudományon kívül ugyanis az ember minden megnyilatkozásában concret létről tanuskodik, s e concret lét a megismerésnek tárgya. Az igazság pedig egyetemes s a jelenségeken kívüli külön, concret, egyedi léttel nem bír.

Ám bizonyos számú, vagy valamennyi jelenség megegyező sajátságainak megállapítása nem teljes ismerete a létnek. Az ilyen ismeret a jelenségeket csak összefüggésükben fogja fel, a maguk teljes mivoltában érintetlenül hagyván azokat.¹

Miképen ismerhetünk hát meg valamely concret jelenséget a maga teljes mivoltában?

A gondolkodás története mutatja, hogy míg az emberi szellem az összefoglaló megismerésben már jókora utat tett meg, valamely concret jelenség teljes megismerése mind a mai napig megközelíthető nem volt.

S ebből szükségképen támad azon belátás, hogy valamely concret jelenség teljes megismerését meg kell előznie az összefoglaló ismeretnek, vagyis igazságok megállapításának. A concret ismeret pedig csupán a már megállapított igazságok megfelelő összefoglalásából állhat elő.

Íme a már megállapított igazságoknak bizonyos concret jelenségnek megfelelő összefoglalása új ismeretet nyújt, de nem nyújthat új igazságot. Lehetséges tehát concret ismeret, de az igazság mindig egyetemes.

Eltérően a természettudományoktól, az emberi szellem concret jelenségei és a reájok vonatkozó tudomány: az anthroposophia ugyanazon forrásból erednek. Az ismeret tárgyának és

¹ Lásd szerzőnek „Philosophia és anthroposophia” cz. tanulmányát. (Athenaeum. 1904. 2. sz.)

tartalmának ez a közös eredete érthetővé teszi azt a nehézséget, melylyel az emberi szellem concret jelenségei s a reájok vonatkozó igazságok közötti különbség megállapítása jár.

Innen van, hogy az emberi szellem ama megnyilatkozásai, melyek eddigelé ugyane szellem concret jelenségeire vonatkozó igazságok czímén állottak elő, legnagyobbbrészt voltakép szintén ily concret jelenségek, melyeknek ismételten a tudományos kutatás (vizsgálódás) tárgyát kell képezniök, akár egy műalkotásnak, törvény-cikknek, vagy történeti eseménynek. Nem a megállapított igazságokat, csak az emberi szellem concret jelenségeit szaporítják.

Az emberi szellem minden concret jelenségében valamely szellemi irány jut kifejezésre, s ez abban áll, hogy általok az emberi szellem tartalmának valamely része az egésznek, vagy egy nagyobb résznek igényével lép fel. E körülmény szükségképen megállapítja a szellemi irányoknak egymással szemben való kizárólagosságát. Ez az oka a különböző szellemi irányok minden időben mutatkozó küzdelmének, harcának.

Ám e küzdelem a tudomány terrenumán kívül megy végbe. A szellemi irányok s küzdelmeik a tudományos kutatásnak csak tárgyát képezhetik, de maguk tudományt nem nyújthatnak, mert tudományos tétel gyanánt az emberi szellemnek csakis olyan egyetemes megnyilatkozása tekinthető, mely független annak különböző irányaitól.

A tudomány, az anthroposophia megállapítja az egyes szellemi irányok mivoltát, de csakis minden szellemi iránytól függetlenül, mert valamely szellemi irányról ugyanazon, vagy bármely tőle eltérő irány álláspontján semmit sem lehet megállapítani, a minek tudományos értéket tulajdoníthatnánk.

Az emberi szellemnek minden iránybeli megnyilatkozása csupán az illető irányra jellemző, de semmit sem tudhatunk meg tőle azon tárgyat illetőleg, a melyre vonatkozik.

Egy szóval a szellemi irányok tételei: irányeszmények, nem igazságok s a tudmánynyal szemben a concret jelenségek értékével bírnak.

Az ember az ő concret létében irányeszméktől vezettetik. Az ismeret csak eszközül szolgál ez eszmék valószínűsítésére. Amit concrete valószínűsít, azt fejezi ki az irányeszme elvontan, az egyetemesség látszatával. Az irányeszme ugyanis nem bír az egyetemesség azon fokával, mely a concret jelenségek általa felülete körének megfelelő, különben igazság volna.

Mínthogy ugyanis az emberi szellem tartalmából minden irányeszme által kifejezett rész az egésznek, vagy egy nagyobb résznek igényével lép fel: közöttük ellentét támad, az ellentétből kizárólagosság, a kizárólagosságból valószínűsítésre törő küzdelem.

A kizárólagosságnál fogva ugyanis bizonyos időpontban az ellentétes, eltérő irányeszmék közül csak egy valószínűsülhat s így a valószínűsítésre való törekvés az irányeszmék mivoltához hozzátartozik.

Az irányeszmével irányeszme áll szemben, az igazsággal szemben nem egy másik igazság, csak tévedés. A tudomány, az igazság világa egy egyetemes világ, melynek a mi concret létünk csak tárgyát képezi. Maga a tudományos kutatásra való törekvés, olthatatlan vágyakozásunk az igazság után, valamely tudományos felfedezés fölötti lelkesedésünk, az ismeretek terjesztése, népszerűsítése körüli fáradozásunk, a „tudományos“ intézetek jutalmazásai és kitüntetései: teljességgel kívül esnek a tudomány terrenumán. Mind ezekre a concret létet élő embernek van szüksége. De hát nem kell-e ezek szerint az irányeszméket az igazsággal szemben elejteni? Van-e értelme annak a szakadatlan küzdelemnek, melyet az ember az irányeszmék valószínűsítéséért kifejt? Érdemes-e, helyes-e érettek lelkesedni: mindent, még életet is feláldozni, mikor ezek nem igazságok? Nem valami csalóka káprázat, hiú törekvés, haszontalan erőlködés-e mindaz, mit ez irányeszmékért kifejt az ember?

A felelet igen egyszerű. Az irányeszmék nem igazságok ugyan, az ember azonban concret létet él. E concret lét kifejezői pedig az irányeszmék, melyektől való megválásunk egyedül a concret létről való teljes lemondás által lenne elérhető. Az irány-

eszmék nem helyettesíthetők az igazság által, mely egyetemességével teljességgel kívül esik a mi concret létünkön.

Az emberek az igazságot és az irányeszmét rendesen nem tudják megkülönböztetni. Ők az irányeszméket igazságoknak tartják. Lelkük át van hatva bizonyos irányeszméktől, melyeknek „igazságát — érzik“. Értük lelkesednek, behálózzák velük egész gondolat- és érzésvilágukat. Saját irányeszméiktől eltérő irányeszméket tévedéseknek és hazugságoknak bélyegeznek. Ők nem irányeszmékért, de „igazságért“ küzdenek.

A kiváló szónokok, a társadalmi, politikai élet lelkes vezető nagy alakjai, a művészek, a reformátorok, hitújítók az emberi szellem illetén megnyilatkozásának representansai. Bennük culminál az egy bizonyos szellemi irányhoz való ragaszkodás, annak ihlete, fanatismusa.

Ezt a lelkesedést, az eszme igazságában való eme feltétlen bizakodást igazolni látszik előttük az eszme valósulása, hódítása, fokozatos térfoglalása.

Pedig éppen ez a valóság mutatja legvilágosabban az eszme és az igazság közti különbséget. Az igazság értéke független az elfogadás, az elterjedés mértékétől. Az igazság megáll önmagában. Az eszméknek megvan a maguk kora, az igazság kívül áll a kor szellemi áramlatain s azok változásain.

Az a tény, hogy az anthroposophia irodalma telítve van irányeszmékkel, alapul szolgálhat azon mulasztás nagyságának megállapításánál, mely az eszme és az igazság közti különbség földerítését illetőleg az eddigi gondolkodás rovására esik.

Az irányeszme nemcsak hogy nem igazság, de még csak tévedésnek sem tekinthető. Tévedés csak a tudományban az igazság megállapítása körül állhat elő; az irányeszmék pedig kívül esnek a tudomány terrenumán.

Ezen felfogás szerint az irányeszmékért való lelkesedés, a valóításukért kifejtett küzdelem megfér az igazság ismeretével. Hiszen a tudomány a concret létet élő, eszményekért lelkesedő ember szellemének egyetemes megnyilatkozása éppen.

De az ismeret hiánya, az igazság fogalmának, a tudomány mivoltának nem ismerése az, midőn valamely irányeszme igazságnak tartatik.

Mindezekből pedig szükségképen következik, hogy nem minden tétel, mely nem foglal magában igazságot, egyszersmind irányeszme. Azok a tételek, melyek bizonyos időpontban egyesek, vagy mindenki által igazságoknak tartatnak, nem feltétlenül azok, a nélkül, hogy egyszersmind irányeszmék volnának. Lehetnek tévedések, melyek később esetleg kiderülnek.

?

Az igazság nem örök, vagy legalább nem mindegyik az. De minimális kelléke minden oly tételnek, mely igazságképen lép fel, az, hogy minden szellemi iránytól független legyen. Ezt pedig, mint fentebb láttuk, csak úgy érhetjük el, ha minden tételünket akként konstruáljuk, hogy az megfeleljen a jelenségek azon körének, a melyre vonatkozik.

Az anthroposophia tárgya az ember egész szellemi élete. Amaz az emberi szellem egyetemes megnyilatkozása, emez concret jelenségeinek foglalata. Ez a helyesen felfogott viszony a tudomány és az élet között, melyet oly sokan félreértenek. Mert mi más a lenézett tudomány nyal szemben lépten-nyomon felbukkanó rámutatás a pezsgő életre, annak gazdag változatosságára, következésképp nagy értékére, mint petitio principii s így a tudomány mivoltának s az élethez való viszonyának félreismerése. Az élet fölött kimondott bármely ítélet vagy iránytétel s akkor maga is az élethez tartozik, vagy nem az s akkor szükségképp a tudomány terrenumába esik, akár igazság, akár tévedés. Az élet maga nem magyarázhat meg semmit, mert éppen maga képezi tárgyát minden lehető magyarázatnak. A vallási, erkölcsi, művészeti, jogi, politikai, gazdasági, stb. élet jelenségei mind tárgylul szolgálnak a tudományos vizsgálódáshoz. A hitújítók, államférfiak, művészek nem igazságot keresnek és hirdetnek, nem igazságért küzdenek és halnak meg, hanem irányeszmékért. Az igazság egy táborba sorakoztatja az embereket; csak az irányeszme választja széjjel őket s állítja egymás ellen sorompóba. A mit ők hirdetnek, a miért

lelkesednek és küzdenek, mindaz csak tárgya lehet valamely azután megállapítandó ismeretnek, igazságnak.

Az anthroposophia pedig, mint az emberi szellem jelenségeit magyarázó tudomány, e jelenségek megfelelő csoportosítása szerint részint philosophia, részint historia. Vagyis minden tárgykörnek egyenként két-két tudomány felel meg. Így van a művészeti élet jelenségeinek magyarázatára művészetphilosophia vagy aesthetika és művészettörténelem; az erkölcsi élet jelenségeire vonatkozólag erkölcsphilosophia, vagy ethika és erkölestörténelem; a jogi életnek megfelelően jogphilosophia és jogtörténet stb.

A bölseleti és történeti tudományok tárgyát ugyanis egyaránt a concret jelenségek képezik. Különbség közöttük e jelenségek más-más csoportosítása alapján áll elő.

A bölseleti tudományok tárgya minden idők jelenségeinek kisebb-nagyobb csoportja; míg a történeti tudományoké a bizonyos időpont, illetve időköz jelenségeinek kisebb-nagyobb csoportja, illetve e jelenségesoportoknak az időrendi egymásutánban való összefűzése.

A historia az időrendi egymásutánban mutatkozó jelenség-csoportok mivoltát s a közöttük levő különbségeket, változásokat megállapító tudomány. A historia tehát épp úgy mint a philosophia, minden idők összes jelenségeit felöleli. Csakhogy míg a philosophus valamennyit egy csoportba foglalja, addig a historikus időrendi egymásutánban fűzi együvé.

A philosophia ennél fogva az állandó megegyezések tudománya, a historia pedig a múltó változásoké.

Ez nem azt jelenti, hogy a történeti igazság nem megegyezéseken épül. A változásoknak is csak a megegyezések alapján lehet tudománya, minthogy az időrendi egymásutánban mutatkozó változások a jelenségek bizonyos csoportjában megegyezően mennek végbe.

Ha e különbségek és változások minden egyes jelenségben másként mutatkoznának, ha nem ölelnének föl bizonyos számú jelenséget, ezek vizsgálata soha egyetlen igazság fölismerésére nem vezethetne.

A bölceleti igazságok megállapításánál a jelenségek időbeli, bizonyos időponthoz, vagy időközkhöz kötött sajátosságai figyelmen kívül maradnak, minden időben mutakozó megegyező saját-ságaiknál fogva mintegy az időből kiemeltetnek.

A történeti igazság főntebbi meghatározásából következik, hogy az mindig valamely szellemi irányt foglal magában. Csak-hogy itt a szellemi irány mint tárgy van jelen. Az a szellemi irány, melyet a történeti igazság magában foglal, nem a historikus szelleméből került bele. A történetirónak azt a szellemi tartalmat kell kifejeznie, mely a tárgyl vett jelenségekben tőle függetlenül adva volt, minekelőtte hozzájuk fordult volna.

Ha valaki a tárgyl vett jelenségesoportot valamely annak megfelelő, vagy tőle eltérő szellemi irány álláspontjáról vizsgálja, az ily módon megállapított tétele nem történeti igazság, hanem irányeszme, műve inkább műalkotás, mint tudományos mű, ő maga nem tudós, hanem valami szellemi irány küzdő bajnoka lesz.

Aki a történelem tényeihez, az emberi szellem concret jelenségeihez vallási meggyőződése, politikai pártállása, művészeti, erkölcsi, gazdasági irányzatának igazolása, valósítása végett fordul, az nem tekinthető történettudósnak. S bár nem végez haszon-talan munkát, mert hozzá járulhat vele az általa képviselt irány valósításához, de minden esetre olyat, mely a tudomány terrenumán kívül marad.

A bizonyos időpontban mutakozó jelenségek megegyező sajátosságai alapján construált történeti igazság az időrendi egymás-utánban a jelenségek bizonyos körén belül megegyezően végbemenő változások egy stádiumának tekinthető. Ezért valamely időpont jelenségeinek megértéséhez az időrendi változások megelőző stádium-mainak földerítése, megállapítása is szükséges.

De csak a bölceleti igazság ismerete képesíti a historikust annak fölismérésére, hogy valamely kor eseményeiben az illető kor szellemét kifejező sajátságokat meg tudja különböztetni a minden idők jelenségeinek sajátságaitól.

A bölceleti igazságok tehát a történeti igazságok által

föltételeztetnek, vagyis a történelem csakis a bölceleti igazságok előzetes ismeretével oldhatja meg a maga külön feladatát.

A philosophia adja a historikusnak a különböző korok változó tüneményeinek méréséhez azt az egyedüli pontos, megbízható mérőeszközt, mely az idők változó viszonyai közepett az állandó megegyezéseket tartalmazza. Mert változót változóval, irányeszmét irányeszmével mérni nem lehet; de igenis változót változhatatlannal, irányeszmét igazsággal, az emberi szellem concret jelenségeit egyetemes megnyilatkozásával, vallási, művészeti, jogi, politikai, erkölcsi, gazdasági életét anthroposophiával.

Ezzel szemben nem állhat meg az a felfogás, mely bölceleti igazságok megállapítását lehetetlennek tartja történeti ismeretek nélkül. Bizonyos ugyan, hogy minden a létre vonatkozó ismeret csakis e lét jelenségeinek vizsgálata alapján érhető el, de e jelenségeknek nem a történeti, hanem a bölceleti szempontból való csoportosításával, lévén a historia a fentiek szerint a múltó változások tudománya, a philosophia pedig az állandó megegyezéseké.

A bölceleti és történeti tudományok e szigorú megkülönböztetése támpontot nyújt nekünk a „philosophia története“ és a „történelem philosophiája“ kérdéseiben követendő helyes felfogás megállapításánál.

Már az eddigiekből is könnyen belátható, hogy csak a változónak lehet története. Ám a történelem (t. i. az emberi szellem története) fogalmának csak egyik eleme a változás. E fogalom teljességéhez az eszmei tartalom is hozzátartozik. Ebből következik, hogy nem minden változás lehet történelmi kutatás tárgya.

Az emberi szellem története nem egyéb, mint az emberi szellem concret jelenségeiben kifejezésre jutott eszmének a valóságban mutatkozó irányváltozását megállapító tudomány. A ki az emberi szellem jelenségeit nem az eszmeváltozás szempontjából vizsgálja, közöttük a belső összefüggést föl nem ismerheti,

a történettudomány terén eredményt el nem érhet, tudományos functiót egyáltalában nem végezhet.

Minthogy tehát a történelem tárgya a concret jelenségekben mutatkozó eszmeváltozás, a helyesen értelmezett philosophia pedig az emberi szellem egyetemes megnyilatkozása lévén, minden szellemi iránytól független, így benne belső, vagyis eszmeváltozásokat nem, csupán külső változásokat (minők: új igazságok megállapítása, tévedések helyreigazítása, új kérdések felállítása, stb.) kereshetünk, — a philosophiának nem lehet története, a minthogy nem lehet semmiféle tudománynak, hanem csak concret jelenségeknek.

Íme tehát nyilvánvaló, hogy a philosophia történetének gondolata a történelem s ezzel minden tudomány helyes fogalmának félreértése, s egyszersmind annak hallgatag bevallása, hogy azon elméletek, melyek eddig philosophiai rendszerek igényével léptek fel, csak concret jelenségek voltak, melyek maguk is magyarázatra szorulnak, s így nem is adhatják a tárgylt vett jelenségek magyarázatát.

Nem tévedéseikben rejlik a hiba, hanem eszmei tartalmukban, az emberi szellem különböző irányaitól való függésökben, hozzájuk tartozásukban. Mert az idealismus, materialismus, pessimismus, stb. csak tárgyai lehetnek a philosophiának, de maguk nem szolgáltathatnak álláspontot valamely bölcséleti kérdés megoldásához.

Tehát vagy philosophia az, melyet az eddigi gondolkodás felmutat s akkor annak nem lehet története; vagy nem philosophia s akkor eo ipso nem írhatunk róla philosophiai történetét.

Eddigi fejtegetéseink értelmében az emberi szellem mindazon productumai, melyek philosophia czimén láttak napvilágot, bizonyos szellemi irányok megnyilatkozásainak tekintendők és így egyképen tárgyát képezhetik úgy a philosophiának, mint a historiának.

Ez a történelem azonban korántsem a philosophia, hanem, csak az emberi gondolkodás története. S ha e történelem nem

egy valódi philosophia alapján konstruált tudomány, akkor mint magyarázatra szoruló concret jelenség ismét tárgya leendő a philosophiának és historiának. Mert ha lehetséges volna a történelem philosophiája és a philosophia története, akkor lehetséges a philosophia történetének philosophiája, ennek ismét története és így tovább ad infinitum, a mi nyilvánvaló képtelenség.

Akár böleseleti, akár történeti legyen valamely tudomány: az emberi szellem egyetemes, vagyis minden szellemi iránytól független megnyilatkozása. Ezen a ponton dől el a tudomány sorsa. Itt válik el az emberi szellem concret nyilvánulásának terrenumaitól.

Az emberi szellem egyetemes és concret megnyilatkozása, vagyis a tudomány és az élet, az eszme és az igazság közötti viszony teljesebb megállapítására a concret nyilvánulások különböző terrenumainak egyenkénti vizsgálata vezet bennünket. E nagy feladat megoldását egy következő külön tanulmány számára óhajtván fentartani, ezuttal csak a művészet terrenumát vesszük vizsgálat alá.

A művész is foglalkozik a jelenségekkel, miként a tudós. Csakhogy a művészi functio eredménye ismét csak concret jelenség leszen s nem igazság.

A művészet ugyanis a művész lelkében fogant gondolatnak és érzésnek, illetve kapcsolatuknak kifejezése. Ezért aztán a műalkotásból megismerhetjük magát a művészt, de sohasem a tárgylul vett jelenségesoportot (jelenséget).

A művészlélek hatalma, az érzés ellenálhatatlan erejével s a gondolathoz való szoros kapcsolódásával képes csak véghez vinni azt a varázslást, azt a káprázatot, melynél fogva az igazság meggyőző erejével hat reánk.

Ez okozza azt a csalódást, mintha a műalkotásból magát a tárgyat ismernők meg, holott csak a művész lelkébe nyertünk bepillantást.

A művészlélekben fogant gondolat és érzés a műalkotásban concrete jelenik meg, míg a tudományban a gondolatot kifejező

forma egyetemes. A műalkotásnak ez a concret megjelenési formája vezetett sokakat arra a tévedésre, hogy a művészet: utánzás.

A műalkotás, mely maga is concret jelenség s a megismerésnek tárgya, nem a tárgynul vett jelenséget mutatja be, hanem a művésznek gondolatát és érzését, melyet a tárgy keltett benne.

Ezért a műalkotás a művészre jellemző, a tudományos tétel azonban a tárgyra nézve s így a műalkotásból megismerhetjük a művészt, de sohasem a tárgyat. Ez az utóbbi a tudomány feladata.

A művészetben minden értékes lehet, a mi a művész szellemi tartalmát kifejezi, tehát a művész egész egyénisége; ezzel szemben a tudományban semmi sem értékes, a mi a gondolkodóra jellemző, csak az, a mi a tárgynak megfelel.

A tudomány sem képes a tárgyat, t. i. bizonyos concret jelenséget a maga teljességében, egész mivoltában kifejezni. De a concret jelenségek bizonyos csoportjának megegyező sajátosságait illetőleg a tudománnyal szemben megvan az a postulatum, hogy e megegyezések maguknak a jelenségeknek, nem pedig az illető gondolkodó lelkének sajátosságai legyenek.

Két művész ugyanazon tárgyról ellentéteset is mondhat, a nélkül, hogy ez ellentét bármelyikök alkotásának értékét csökkentené. Mert ez ellentét nem foglal magában ellenmondást.

De két tudós ugyanazon tárgyról csak megegyezőt, illetve összeillőt mondhat.

Semmikép sem állhat meg sokaknak azon felfogása, hogy míg egyrészt az emberi értelmet képtelennek tartják az igazság megállapítására; másrészt a művészettől éppen azt követelik, a mi egyedül a tudománynak lehet feladata, a mire azonban a művészet képtelen, de nem is hivatott, hogy t. i. benne a gondolat a tárgynak megfelelő legyen.

A művészetről alkotott e képtelen felfogás illusztrálásául álljon itt Taine-nek (ki a művészetet szintén mint utánzást fogta fel) következő gondolatmenete:

A művész utánoz. — Mindent pontosan a valóságnak megfelelően utánoz. — Nem mindent utánoz, csak méreteket. — A méreteken is változtat s csak lényegest utánoz. — Korának, fájának s a körülményeknek megfelelően utánoz. — Egyéniségének megfelelően utánoz. — Végre — miután csak most veszi figyelembe a költészet, festészet és szobrászat mellett a zenét és építészetet is, — teljesen elejti az utánzás fogalmát (lévén e két utóbbi szerinte „nem utánzó“ művészet) s a művészetben valamely lényeges jellemvonás kifejezését látja.

Ez a lényeges jellemvonás azonban nem más, mint az, mely a művész gondolatának és érzésének megfelel. Mert a művészt nem az igazság, nem a tárgynak megfelelő gondolat megállapításának vágya, hanem már előzetesen adott gondolata és érzése, vagyis eszmei iránya vezeti, s ennek formáló erejével addig módosíthatja tárgyát, míg kifejezésére alkalmatossá teszi.

Bizonyos időpontnak bizonyos múltó világnézet felel meg, mely azonos valamely szellemi iránynyal. Bármely műalkotás tehát úgy tekintendő, mint bizonyos szellemi, szorosabban: művészeti iránynak kifejezése. Minden művészeti irány más-más hangnemet, hangulatot fejez ki, melyek egyenként más-más műfajnak kedveznek. És így végeredményben bizonyos műfaj a valósulásra nézve bizonyos időponthoz, illetve bizonyos szellemi irányhoz van kötve.

Ezért nem lehet a tudomány (aesthetika) feladata a művészt bizonyos műfaj gyakorlására buzdítani. Ez a törekvés csak valamely irány valósulásáért való küzdelmét jelenti, s a tudomány terrenumán kívül az irányok harezát mutatja.

A legkülönbözőbb művészeti irányok létjogosultságát az adja meg, hogy az emberi szellem tartalma a művészetben csak in concreto, tehát elrészletezve, az igazság irányeszmékre decentralizálva jelenhetik meg.

Midőn tehát művészeti irányok küzdenek egymással a valósulásért, nem a szép áll szemben a nem széppel, hanem a szépek egy eleme egy másik elemével. A szépek valamely műalkotásban nyilvánuló eleme annak iránybeli sajátása éppen.

Ezért a műalkotások megítélésénél alkalmazandó történeti szempont mélyebb jelentősége abban áll, hogy az illető művészt vagy művet nem a mi korunk iránya és fejlettségi foka, vagy saját irányunk és szellemi értékünk alapján kell mérlegelnünk, hanem azt kell megállapítanunk, hogy az illető műalkotás micsoda irányt mekkora fokon juttat kifejezésre és valósulásra.

Eddigi fejtegetéseinkben az anthroposophtiát úgy mutattuk be, mint a közvetlenül vizsgálható jelenségek magyarázatát. A tudományos gondolkodást azonban ez magában nem elégíti ki. Az emberek minden időben törekedtek oly ismeret megszerzésére is, mely a közvetlenül vizsgálható jelenségek körén kívül esik, azt meghaladja.

Ezzel szemben azonban könnyű belátni, hogy ha már a jelenségek közvetlen vizsgálatának eredménye is kétséges sokak előtt az ismeretszerzés szempontjából, mennyivel kétségesebb annak lehetősége, hogy bizonyos igazságok a közvetlenül nem vizsgálható jelenségekre vonatkozólag is megállapíthatók.

A megismerésnek két nagy kérdése áll tehát előttünk. Egyik a közvetlenül vizsgálható, másik a közvetlenül nem vizsgálható jelenségekre vonatkozó megismerés lehetőségének kérdése. Az első kérdésre már megkísérlettük a feleletet, a másodikkal a következőkben kívánunk foglalkozni.

Ez az utóbbi kérdés szerintünk szorosan összefügg az előbbivel, a mennyiben a jelenségek bizonyos körének vizsgálata alapján megállapított igazság túllépi a megvizsgált jelenségek számszerinti összegét s részben kiterjed a meg nem vizsgált jelenségekre is.

A jelenségek bizonyos számának vizsgálata ugyanis csak ideiglenes segédeszköz az igazság megállapításánál, s a már konstruált tétel nem azért kényszeríti gondolkodásunkat, hogy igazsága előtt meghajoljunk, mert ennyi és ennyi jelenség vizsgálata támogatja, hanem mert bizonyos logikai szükségességet foglal magában.

Minthogy a megismerés az emberi szellem egyetemes meg-

nyilatkozása, az igazság a jelenségekben nem a variációkat öleli fel, hanem a megegyezéseket, bizonyos fokú megegyezés mellett pedig a jelenségek végtelen sorozata is csak variációkat nyújthat, e variációk kívül esnek a megállapított tételen és azt addig nem vizsgált újabb és újabb variációk nem módosíthatják.

Ekkép tehát nyilvánvaló, hogy a meg nem vizsgált jelenségek bizonyos fokig, vagyis bizonyos sajátságaikra nézve épp úgy megismerhetők, mint a már megvizsgáltak. Az igazság érvényének a meg nem vizsgált jelenségekkel szemben való fentartása nem önkényes kiterjesztése, hanem egyetemességéből folyó szükségyszerű önkiterjeszkedése.

21 Ezért nem lehet valamely tétel igazságát példákkal, vagyis egyes concret jelenségek felmutatásával támogatni, bizonyítani. Éppen megfordítva, e példákat kell a tétel igazságával magyarázni. Ha tehát valaki bizonyos jelenségek alapján tételt construál, s azokkal emezt támogatja, körben forog, melyből nincs menekvés. Valamely tétel csak akkor áll meg, ha a körébe tartozó minden jelenségnek megfelel. Valamennyit felsorolni pedig nem lehet. Csak az veheti hasznát a példának, aki valamely tételemet tagadni megkísérli, míg számomra egy híján valamennyi sem szolgál bizonyítékul.

Ismeretes egy igen elterjedt ellenvetés az igazságnak azon tulajdonsága ellen, mely szerint ez meg nem vizsgált jelenségekre is kiterjed. Azt állítják, hogy semmi sem jogosít fel ilyen tétel construálására: „minden ember halandó“. Szerintök születhetnek a jövőben oly emberek, akik nem fognak meghalni. Csakhogy e tétel nem abból következik, hogy az eddigi emberek meghaltak, hanem azon szükségességből, melyet magában foglal. Minthogy ugyanis a halandóság gondolata az „ember“ fogalmából foly, azok a bizonyos valamik, melyek nem fognának meghalni, már nem lesznek emberek. De tudjuk, hogy minden létező concret valóság. A létezés fogalma bizonyos mértékben összeesik a concretnek s a tér- és időbeliségnek fogalmával. Valami, ami nem concret és kívül esik a tér- és időbeliség korlátain, csupán a

gondolat lehet, de nem is minden gondolat, hanem egyes-egyedül az igazság a maga egyetemességével. Az igazság a létező jelenségek bizonyos körének megfelelő gondolat, melynek a jelenségeken kívüli külön concret, jelenségszerű léte nincs. Azon ellenvetés tehát, hogy támadhatnak a jövőben oly emberek, akik nem fognak meghalni, ellenmondást rejt magában s egyszersmind a concret létezés mivoltának félreismerését.

Ezek után a közvetlenül nem vizsgálható jelenségek megismerését illetőleg különbséget kell tennünk a bölcséleti és történeti tudományok között. A bölcséleti tudományok tételei — minthogy nem múló változásokat, hanem állandó megegyezéseket foglalnak magukban, — egyképpen vonatkoznak úgy a közvetlenül vizsgálható, mint a közvetlenül nem vizsgálható jelenségekre.

Súlyosabb a kérdés a történeti tudományok szempontjából. Tudjuk, hogy a historia a változások tudománya azzal az értelemzéssel, hogy e változások a jelenségek bizonyos csoportján belül megegyezően mennek végbe. E megegyezést az eszme hozza létre, mely a concret jelenségekben kifejezésre jut. Azt is megállapítottuk, hogy a historiai változás belső, eszmei változás, az eszmének fokozatos valósulása, s az egymással szemben kizárólagos eszméknek az időrendi egymásutánban való folytonos váltokozása.

Ha már most a változások tudományát, vagyis a historiát a közvetlenül nem vizsgálható, főleg jövőbeli jelenségekre is ki akarjuk terjeszteni, nem kell egyebet tenni, mint megállapítani az eszmeváltozás szabályszerű voltát, vagyis törvényszerűségét.

Vizsgálunk kell tehát az emberi szellem eddigi jelenségeit az időrendi eszmeváltozás szempontjából, mert az a törvényszerűség, melynek ismeretéhez ily módon jutunk, a jövőbeli jelenségekre nézve is meg fog állani. Nem azért, mert az eszmeváltozás eddigelé ilyen, vagy amolyan törvényszerűséget mutatott, hanem azon belső szükségességnél fogva, mely szerint az eszméknek a valósulásban bizonyos sorrendet kell követniök.

Azt ugyanis már eddigi fejtegetéseinkből tudjuk, hogy az eszme az emberi szellem tartalmának csak része, mely azonban mindig az egésznek, vagy egy nagyobb résznek igényével lép fel. Részlegességéből azonban szükségképp következik, hogy ugyanazon eszme állandóan nem tarthatja vissza a többit a valósulástól. A valósulás sorrendje az eddigi jelenségek vizsgálata alapján megállapítható, s ez a sorrend nem változhatik. Az eszmék valósulási sorrendjének változhatatlanságát illető garancia pedig az ismeret fokozatos gyarapodásának tényében foglaltatik. Minden irányú eszmének szükségképp valósulnia kell az ismeret minden fokán. Így érthető azután, hogy ugyanazon irányeszme újabb és újabb valósulása más és más jelenségek által történik. Nem tekintve ugyanis az irányeszmék szerinti különbséget, a concret jelenségek változását a bennök érvényesülő ismeret mértéke határozza meg.

Két egymástól évszázadokra eső időpontban ugyanazon irányeszme által valósuló concret jelenségek között nagy különbséget találunk. Ez a különbség tehát nem iránybeli, hanem fokbeli, értékbeli különbség. Ezt a különbséget látjuk az ugyanazon irányhoz tartozó kiváló egyének és egyszerű képviselői között. Az értékbeli különbség a szellemi irányok mérlegelése alapján nem állapítható meg.

Ha tehát az idők folyamán beállott szellemi előhaladás mértékét akarjuk megállapítani, nem több különböző, vagy éppen ellentétes, de egyugyanazon irányt valósító időpontokat kell összehasonlitanunk.

A szellemi irányok különbözősége alapján ugyanazon időpontnak megfelelő jelenségek között sem állapíthatunk meg fokbeli, értékbeli különbséget, mert létrehozó alanyiaknak nem ismerete tér el egymástól, ideáljaik mások. Ez természetesen csak a tudományos szempontra nézve áll. A tudományon kívüli, concret szellemi létben ugyanis nem az ismeret ugyanazon foka, hanem az eszme ugyanazon iránya vonzza és tartja össze az embereket.

